

دستور تاروسه تار

دوره‌ی متوسطه

حسین علیزاده

www.ketab.ir

فهرست نویسی پیش از انتشار

علیزاده، حسین، ۱۳۳۰ -	
دستور تار و سه تار دوره‌ی متوسطه / حسین علیزاده - تهران: مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور، ۱۳۷۹.	
۱۵۴ ص.: پارتیسیون.	
شابم: ۹۲-۹۲-۸۰۲۶۰۴-۰-۹۷۹	ISMN 979-0-802604-92-6
چاپ هشتم ۱۴۰۲.	
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.	
ص.ع. به انگلیسی:	
Hossein Alizâdeh. Târ & Setâr	
Teaching Method: An Intermediate Course	
۱. تار - آموزش. ۲. تار - پارتیسیون. ۳. سه تار - آموزش. ۴. سه تار - پارتیسیون.	
الف. عنوان.	
۷۸۹/۷۲۳	MT ۶۵۴ / ع ۸ ت ۲
۷۹-۱۹۲۵۳ م	کتابخانه‌ی ملی ایران

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان جنتی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف

کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

تلفن: ۷۷۵۰۲۴۰۰ و ۷۷۶۰۱۰۲۰

www.mahoor.com

info@mahoor.com

دستور تار و سه‌تار

دوره‌ی متوسطه

حسین علیزاده

ویرایش فنی	لیلا حکیم‌الهی و فربرز عزیزی
ویرایش ادبی	محمد افتخاری
نت‌نویسی	علی صمدپور
گرافیک	علی بوستان
چاپ هشتم	۱۴۰۲
تعداد	۱۰۰۰ جلد
لیتوگرافی	باران
چاپ و صحافی	محمد

© حق چاپ محفوظ است.

شابم: ۹۷۹-۰۰-۸۰۲۶۰۴-۹۲-۶ ISMN: 979-0-802604-92-6

فهرست

۵۳	چهارمضرب برای تار	۷	مقدمه
۵۵	چهارمضرب برای سمتار	۱۱	نشانه‌ها
۵۷	عراق	۱۶	توضیحات
۵۸	رنگ اول	۱۸	دانگ‌ها و فواصل مشترک در هفت درآمد دستگاه‌ها
۵۹	رنگ دوم	۲۱	دستگاه شور
۶۱	• آواز دشتی	۲۲	پیش درآمد
۶۲	پیش درآمد	۲۴	درآمد
۶۴	درآمد	۲۵	کرشمه
۶۵	چهارمضرب	۲۶	چهارمضرب
۶۷	ضربی گیلکی	۲۸	زیرکش سلمک
۶۸	اوج	۲۸	گریلی
۶۹	رنگ	۲۹	رنگ
۷۱	• دستگاه سه‌گاه	۳۱	• آواز ابوعطا
۷۲	پیش درآمد	۳۲	پیش درآمد
۷۵	درآمد	۳۴	درآمد
۷۶	چهارمضرب	۳۵	چهارمضرب
۷۸	بسته نگار	۳۶	حجاز
۷۹	مخالف	۳۷	رنگ
۸۰	رنگ	۳۹	• آواز بیات ترک
۸۳	• دستگاه چهارگاه	۴۱	پیش درآمد
۸۵	پیش درآمد	۴۳	درآمد
۸۷	درآمد	۴۴	چهارمضرب
۸۸	چهارمضرب	۴۵	جامه دران
۸۹	زابل و مویه	۴۶	شکسته
۹۰	ضربی حصار	۴۷	رنگ
۹۱	کرشمه‌ی حصار	۴۹	• آواز افشاری
۹۲	مخالف	۵۰	پیش درآمد
۹۳	کرشمه‌ی حزین مخالف	۵۲	درآمد

۱۳۱		• دستگاه نوا
۱۳۲		پیش درآمد
۱۳۴		درآمد
۱۳۵		کرشمه
۱۳۶		چهارمضرب
۱۳۸		ضربی نیشابورک
۱۳۹		نهفت
۱۴۰		رنگ
۱۴۳		• دستگاه راست پنجگاه
۱۴۴		پیش درآمد
۱۴۶		درآمد
۱۴۷		چهارمضرب
۱۴۹		پروانه
۱۵۱		لیلی و مجنون
۱۵۲		رنگ

۹۴		رنگ
۹۷		• دستگاه ماهور
۹۹		پیش درآمد
۱۰۱		درآمد
۱۰۲		چهارمضرب
۱۰۴		داد
۱۰۵		چهارمضرب مجلس افروز
۱۰۶		دلکش
۱۰۷		چهارمضرب عراق
۱۰۸		حربی
۱۱۰		رنگ
۱۱۱		• دستگاه همایون
۱۱۲		پیش درآمد
۱۱۴		درآمد
۱۱۵		چهارمضرب
۱۱۷		رنگ زنگ شتر
۱۱۸		چکاوک
۱۱۹		کرشمه‌ی بیداد
۱۲۰		رنگ
۱۲۱		• آواز بیات اصفهان
۱۲۲		پیش درآمد
۱۲۴		درآمد
۱۲۵		چهارمضرب
۱۲۶		جامه دران
۱۲۷		ضربی راجه
۱۲۸		اوج
۱۲۹		رنگ

مقدمه

آموزش موسیقی ایران در قرن اخیر مسیر پرفراز و نشیبی را طی کرده است و در این راه، گاه دچار تحولات اساسی نیز شده است. تحولاتی که در زمینه‌ی آموزش موسیقی روی داده در واقع ناشی از دگرگونی‌های خود موسیقی بوده است. ریشه‌ی این دگرگونی‌ها را هم باید در عرصه‌های اجتماعی جست‌وجو کرد. چرا که هنر تجلی‌گاه نیازهای جامعه است و هرگاه جامعه‌ای نیاز به دگرگونی داشته باشد، این نیاز را در ابتدا از راه دگرگون‌سازی هنر خود بیان خواهد کرد.

با پیشرفت لحظه به لحظه‌ی فن‌آوری و گسترش روزافزون ارتباطات، تأثیرگذاری فرهنگ‌های گوناگون بر یکدیگر روز به روز بیشتر از گذشته می‌شود. در این میان، ملت‌هایی که از نظر اقتصادی و تحولات علمی و صنعتی پیشرفت بیشتری داشته‌اند، توانسته‌اند از نظر فرهنگی نیز تأثیرات تعیین‌کننده‌ای بر ملل دیگر بگذارند - حتی بر آنان که از جنبه‌های فرهنگی و معنوی غنی‌تر برخوردار بوده‌اند. کشور ایران از جمله کشورهایی است که دارای پیشینه‌ی تاریخی و فرهنگ کهن هستند و مردم آن در فراز و نشیب تاریخ اگرچه برخی از ویژگی‌های فرهنگی خود را از دست داده و دست‌چینی از فرهنگ‌های دیگر را جای‌گزین کرده‌اند؛ اما در مجموع بسیاری از این ویژگی‌ها را حفظ کرده‌اند.

متأسفانه امروز ملت‌هایی که می‌توانند به علت داشتن ریشه‌های مشترک تاریخی و فرهنگی به هم نزدیک باشند و تأثیرات مثبتی روی هم بگذارند، همگی چشم به دنیایی دوخته‌اند که از لحاظ اقتصادی و سیاسی پیشرفته‌تر، ولی از نظر فرهنگی کاملاً با آنان متفاوت است. البته شکی نیست که فرهنگ و هنر غرب در قرون گذشته تحولات قابل ملاحظه‌ای داشته است، اما به موازات آن، جنبه‌ی تسلط‌گرایی آن را نیز باید در نظر گرفت که این امکان را به وجود می‌آورد تا با استفاده از قدرتی که دارد، فرهنگ‌های دور را نیز تحت تأثیر خود قرار دهد؛ به‌طوری که امروز در ایران به هنری «پیشرفته» می‌گویند که به فرهنگ غربی نزدیک‌تر باشد.

امروز تلاش ما در عرصه‌ی هنر تلاش بسیار حساسی است: نه می‌بایست کاملاً شیفته و خودباخته‌ی فرهنگ‌های دیگر بشویم و نه این که امکان هرگونه ارتباط و تجربه‌های مفید ناشی از ارتباط را از بین ببریم. هرچند تحول و دگرگونی اجتماعی یک ضرورت تاریخی است، حفظ میراث فرهنگی و هماهنگ‌سازی درست آن با شرایط زمان نیز لازم است. هر قدر فرهنگ و هنر غنی خود را محفوظ بداریم و در پربارتر شدنش کوشا تر باشیم، ترس از خدشه‌دار شدنش کم‌تر خواهد شد. در قرن گذشته استادان بزرگی چون میرزا عبداللّه، میرزا حسین قلی، علی اکبرخان شهنازی، درویش‌خان، علی نقی وزیری، ابوالحسن صبا و... هر کدام به گونه‌ای نقشی به‌سزا در تحولات موسیقی ایران و در امر آموزش آن داشته‌اند. نکته‌ی جالب توجه این است که نظرات هیچ‌کدام از این استادان با یکدیگر مغایرت اساسی نداشته است و همگی بر این عقیده بوده‌اند که موسیقی و فرهنگ ایران باید با دلسوزی و فداکاری حفظ شود. آموزش این هنر به نسل‌های آینده، سرلوحه‌ی کار این استادان و آفرینش و خلاقیت، لازمه‌ی حیات هنری‌شان بوده است.

اما هر کدام از آن‌ها می‌بایست این هدف بزرگ را با توجه به شرایط موجود زمان و عصری که در آن زندگی می‌کرده‌اند، پیش ببرند. به عنوان مثال دلیل این که زمینه‌هایی از فرهنگ و موسیقی غرب در آثار علی نقی وزیری به چشم می‌خورد این است که شرایط آن دوره ایجاب می‌کرده که حتی حفظ میراث فرهنگی با ظاهری متمایل به غرب انجام شود و در غیر این صورت

تأثیر گذاری لازم تحقق نمی یافته است. اما نقشی که ابوالحسن صبا - شاگرد وزیری - پیدا می کند متفاوت است. او با جوهر اصیل و ذوق سرشار خود همه ی تجربیات و تأثیرات ناشی از فرهنگ غالب زمان را از صافی وجود خود - که گویی صافی تاریخ است - گذرانده و توانسته است نقش بسزایی، در حد یک بازسازی مؤثر، در موسیقی ایران داشته باشد. از جمله تحولات آموزش موسیقی ایران، مکتوب شدن آن است. در گذشته های دور موسیقی تمام جهان به صورت شفاهی بوده است. در غرب نیز پس از تحولاتی که منجر به مکتوب شدن همه ی علوم و فنون شد، موسیقی هم به صورت مکتوب متداول شد. اما هنوز هم در تمام جهان، یک اثر موسیقی ابتدا به صورت غیر مکتوب در ذهن هنرمند به وجود می آید و بعد ثبت می شود؛ همان طور که یک اثر نقاشی اول در ذهن نقاش شکل می گیرد و تابلو، نماد بیرونی آن است که به صورت عینی در می آید.

حضور خود هنرمند یا یک استاد دیگر در آموزش موسیقی، چه به روش شفاهی و چه به طریق کتبی، ضروری و تعیین کننده است. اگر شاگرد قطعه ی موسیقی را تنها با استفاده از نت و بدون حضور استاد یاد بگیرد، اجرای او از آن قطعه به مراتب با روح خالق آن اثر فاصله خواهد داشت و قطعاً حضور استاد، به نمایندگی صاحب اثر، انتقال دهنده ی روح خالق آن است. می توان گفت اجرای تمام آثار موسیقی که به صورت مکتوب درآمده اند، بدون حس و حضور استاد، بی معنی خواهد بود. به همین ترتیب، مکتوب شدن موسیقی ایران نیز از لحاظ ثبت اهمیت بیشتری دارد تا از لحاظ آموزش و اجرای آن.

علی نقی وزیری از جمله استادانی است که به دلیل رابطه و آشنایی با فرهنگ و هنر غرب، برای مکتوب شدن موسیقی اهمیت زیادی قابل بود و می توان او را از پیش کسوتان این زمینه در دوران تجدد دانست.

همان طور که می دانید موسیقی ایران در گذشته نیز به شیوه ی مکتوب بوده است و فلاسفه و دانشمندان و هنرمندان، در عرصه های عملی و نظری این هنر، آثار زیادی خلق کرده اند. متأسفانه بسیاری از این آثار در شرایط نامناسب تاریخی، اجتماعی و سیاسی از بین رفته اند؛ اما میزان ارزش آثار معدودی که به جای مانده، برای اثبات این مدعا کافی است که موسیقی ایران بر اثر جبر زمان به مدت طولانی از شکل مکتوب خود دور افتاده و همین امر نیز باعث زیان های بسیاری شده که تحمل کرده است. پس از تسلط فرهنگی غرب، استادان ما ضرورت مکتوب شدن موسیقی را حس کردند؛ اما این بار تحت تأثیر شرایط و تفکر حاکم، به جای آن که این مهم را با استمداد از فرهنگ غنی گذشته به انجام برسانند و راه گذشتگان خود را ادامه دهند، به شکل متداول بین المللی - یا بهتر بگوییم غربی آن - روی آوردند. خوشبختانه در چند دهه ی اخیر با وجود تمام کمبودها، مشکلات و موانع، هنرمندان و استادان گران قدر عصر حاضر تلاش ارزنده ای در زمینه ی کتابت موسیقی ایران، با حفظ هویت اصلی و ویژگی های آن به عمل آورده اند. امید می رود که موسیقی دان ایرانی با تولدی دوباره در عرصه ی نظری موسیقی و یافتن ابزار مناسب و درخور کتابت آن، بتواند گامی در جهت حفظ میراث فرهنگی جهان بردارد.

چند نکته در مورد این کتاب

هدف از نوشتن کتاب دوره ی متوسطه، آشنا شدن سریع تر، تسلط و درک راحت تر هنرجویان از محتوای موسیقی دستگاهی در همان آغاز راه است. در این کتاب تمام هفت دستگاه و پنج آواز منشعب از آن ها به صورت مختصر نوشته شده است تا از این طریق ذوق هنرجویان پرورش یابد و آشنایی عمیق تری نیز با نغمه ها و فرم های موجود در موسیقی دستگاهی پیدا کنند. مسلماً در دوره ی عالی، هنرجویان با جزئیات بیشتر و پیچیده تری به آموختن ردیف خواهند پرداخت؛ بنابراین در این کتاب، بیشتر با فرم های متداول در اجرای موسیقی دستگاهی مانند پیش در آمد، چهار مضارب، ضربی و رنگ آشنا می شوند و گوشه های اصلی دستگاه ها و آوازها را نیز فرا خواهند گرفت.

نکته ی مهم برای هنرجویانی که برای اولین بار با ردیف مواجه می شوند، درک کشش ها و قالب بندی ریتم و ملودی هاست.